

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehtien pääkirjoituksissa

Author(s): Katajamäki, Heli

Title: Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehtien pääkirjoituksissa

Year: 2006

Version: Published version

Copyright © 2006 VAKKI ry and the authors

Please cite the original version:

Katajamäki, H. (2006). Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehtien pääkirjoituksissa. In: Lehtinen, E. & Niemelä, N. (eds.) *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XXVI, Vaasa 11.-12.2.2006*, 97-108. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut 33. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehden pääkirjoituksissa

Heli Katajamäki

Vaasan yliopisto

Viestintätieteiden laitos

This article focuses on the subjectivity of evaluation in the language use in the Finnish business newspaper, *Taloussanommat*. The aim is to discuss the linguistic features which are explicitly evaluative, either positively or negatively. Furthermore, I will discuss how evaluation is construed in texts. The considerations are based on empirical evidence of chosen linguistic features used in 19 editorials of *Kauppalehti* and *Taloussanommat* published in September 2001 and 2005.

The theoretical basis of the study is Appraisal theory, which shares the systemic-functional view of language (eg. Martin 2000). According to the appraisal theory, language is approached from the interpersonal perspective and from the point of view of Attitude, which is a part of Appraisal system concentrated in semantic resources "used to negotiate emotions, judgements, and valuations" (2000: 145). The Appraisal system is divided in to Affect, Judgement and Appreciation.

The preliminary results imply that Appreciation is the most common way to evaluate in the editorials and Affect and Judgement are less common. If Affect is used, it is reified by using grammatical metaphors. The axes of the mostly used explicit evaluations are threat and possibility, weakness and strength, difficult and easy, bad and good, evil and good, suspicious and countable, unsuccess and success, fear and fearless and grief and happy.

Avainsanat: Subjektivisuus, arvottava kielenkäyttö, pääkirjoitus, taloussanomalehti, tekstintutkimus

1 Johdanto

Taloussanomalehtien pääkirjoituksia voi luonnehtia teksteiksi, joiden kirjoittajalla on paljon valinnanvaraa ja vapautta ilmaista itseään. Yksi ilmauksellista vapaudentuntua tekstiin tuova piirre on tekstien subjektivisuus: pääkirjoituksia pidetään tekstilajina, jossa on lupa esittää mielipiteitä ja arvottaa asioita. Näin pääkirjoitukset erottautuvat esimerkiksi uutisista, joiden normiksi useimmiten asetetaan objektiivisuus. Tässä artikkelissa subjektivisuus ja objektiivisuus nähdään kielenkäyttönä, jolla tekstin tekijä rakentaa kuvauksen maailmasta. Maailman kuvaaminen voidaan tehdä subjektivisesti tai objektiivisesti. Subjektivisin kielellisin keinoin rakennetaan kuvausta, jossa tulkitaan asioita, ollaan sekä varmoja että epävarmoja ja jossa tekijän ääni on näkyvässä. Objektiivisin kielellisin keinoin rakennetaan faktuaalista ja varmaa kuvausta, jossa ei oteta kantaa väitteen totuusarvoon eikä tekijän ääni ole näkyvässä. (Iedema, Feez &

White 1994: 204.) Subjektiiivisuudessa ja objektiivisuudessa on kyse jatkumosta. Tekstejä tarkasteltaessa tätä jatkumoa lähestytään topologisesta näkökulmasta (ks. White 1998: 21–23): samassa tekstissä voidaan toisesta näkökulmasta rakentaa subjektiiivista ja toisesta objektiivista kuvausta.

Vaikka pääkirjoituksissa lupa subjektiiivisuuteen mahdollistaa tekstin tuottamisen siten, että pääkirjoitustoimittaja voi käyttää vaihtelevampia kielellisiä keinoja kuin esimerkiksi uutistoimittaja, vapaudella on rajansa, ja tekstejä tuotetaan sosiaalisesti muodostuneiden tekstilajikäytäntöjen mukaisesti. Tekstilajikäytännöt ovat kulttuurisia esitystapoja, jotka ovat tyypillisiä tietynlaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Taloussanomalehtien pääkirjoitusten kirjoittajia yhdistää yhteinen institutionaalinen konteksti, toisin sanoen talousjournalistinen instituutio, ja sille ominaiset päämäärät (ks. Katajamäki 2005). On siten oletettavaa, että pääkirjoitusten kielellisillä valinnoilla on joitain rajoitteita. Tässä artikkelissa tarkastelen subjektiiivista kielenkäyttöä arvottamisen näkökulmasta. Pohdin erityisesti eksplisiittisesti arvottavia merkityksiä ja niiden rakentumista tekstissä ja tekstiin. Pohdintani perustuvat empiirisiin huomioihini, jotka olen tehnyt Kauppalehden ja Taloussanomalehden pääkirjoituksia analysoidessani. Aineistonani on 19 pääkirjoitusta, jotka ovat ilmestyneet syyskuussa 2001 ja 2005 ja joissa kuvataan meneillään olevaa kehityskulkua. Pääkirjoituksissa kuvataan jonkinlaista tapahtunutta, tapahtuvaa tai tulossa olevaa muutosta, kuten talouden heikentymistä, kriisin syventymistä tai mahdollisuuksien avautumista.¹

Lähestyn arvioivaa kielenkäyttöä suhtautumisen teorian (Appraisal theory) näkökulmasta (ks. Martin 2000, Martin & White 2005, White 1998). Suhtautumisen teorian kielikäsitteitys pohjautuu Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kielenkuvaukseen, mutta siinä tarkastellaan kielenkäyttöä pelkästään interpersonaalisen metafunktion näkökulmasta. Systeemis-funktionaalisisessa kielenkuvauksessa kielenkäytöllä nähdään olevan ideationaalinen, interpersonaalinen ja tekstuaalinen metafunktio, jolloin kieli toimii vuorovaikutustilanteessa maailman kuvaajana sekä ihmisten identiteettien ja suhteiden rakentajana. Tämä kielen metafunktionaalinen piirre todentuu aina kielenkäytössä. (Ks. Halliday 1994: xiii, Heikkinen 2000: 122–123, Holmberg 2000: 164–167.) Kielen käyttö on valintojen tekemistä kielisysteemin tarjoamasta

merkityspotentiaalista, ja Holmbergin (2002: 165, 167) mukaan arvottavan kielenkäytön analysointi systeemis-funktionaalista näkökulmasta mahdollistaa eri kielellisten keinojen vertailun suhteessa kielisysteemin muihin mahdollisuuksiin. Sana *huono* ei olisi arvottava, ellei myös olisi sanaa *hyvä*.

Niitä kielellisiä keinoja, joilla tekstiin kirjoittautuvan tekijän suhtautuminen teksteissä näkyy, lähestytään suhtautumisen systeemin (appraisal system) kautta. Tässä artikkelissa keskityn pelkästään yhteen osasysteemiin: asenteeseen (attitude). Asenne jaotellaan kolmeen osa-alueeseen, ihmisten arvottamiseen (judgement), tunteisiin (affect) ja asioiden arvottamiseen (appreciation), ja näistä erityisesti asioiden arvottaminen on kiinnostava aineistossani rakentuvan arvottamisen kannalta. (Martin & White 2005: 38.)

Tekijän suhtautuminen rakentuu suhteessa siihen, mitä teksti käsittelee. Tekstit ovat karkeasti jaettavissa tällöin **ihmis-** ja **asiakeskeisiin teksteihin**. Ihmiskeskeisissä teksteissä kuvataan ja arvioidaan ihmisten toimintaa, ajattelua, sanomisia, tekemisiä tai suhdetta muihin ihmisiin. Ihmiskeskeisiä tekstejä ovat niin ikään ne, joissa kerrotaan tekijän omista tekemisistä tai tuntemuksista. Asiakeskeisissä teksteinä suhtautuminen rakentuu erityisesti pääkirjoituksissa täten asioiden ja tapahtumien arvioinnin kautta. Tekstien ja arvottamisen asiakeskeisyyttä voi pitää yhtenä säännönmukaisuutta luovana tekijänä.

Pääkirjoituksissa arvotukset kohdentuvat lähinnä asioihin, ja niissä arvotetaan erityisesti tapahtumia, asiantiloja ja entiteettejä. Näin ollen taloussanomalehtien pääkirjoitukset ovat asiakeskeisiä tekstejä, mutta toisinaan asiat liitetään myös ihmisiin. Taloussanomalehtien pääkirjoituksissa yhteisöllisyys rakentuu erityisesti siten, miten niissä arvotetaan taloutta, koska pääkirjoituksissa etäännyttään ihmisistä ja asetetaan keskiöön talous ja sen tapahtumat. Tekijän suhde talouteen on asiallinen: pääkirjoituksissa talouden arvottamista ei eksplisiittisesti liitetä tekijän tuntemuksiin, vaan talouden asioiden hyvyttä tai huonoutta havainnoidaan etäisenä asiana, jonka

arvottaminen perustuu johonkin arvioijasta riippumattomaan talouden erikoisalan normitukseen. Koska pääkirjoituksissa keskitytään talouden arviointiin, ihmisiä esiintyy teksteissä vähäisesti, ja heidän roolinaan on yleensä jokin muu kuin arvostelun kohteena oleminen. Heidän roolinaan on olla esimerkiksi systeemin osia, poliittisia vaikuttajia tai arvioijia (ks. Katajamäki 2002), jotka ovat päässeet esittämään oman näkemyksensä taloudesta.

Arvottaminen rakentuu teksteihin aina suhteessa johonkin. Arvottamisella on toisin sanoen kohteensa. Arvotusten kautta tekstiin rakentuu tekijän suhtautuminen kohteisiin. Tekijän suhtautuminen ihmisiin tai asioihin rakentaa samalla ideologisia merkityksiä. (Ks. An Introductory Tour of Appraisal [online].) Sanottaessa *Minä rakastan koiria, Sellaisia koiria on vain hölmöillä ihmisillä* tai *Koirien taso on laskenut viime vuosikymmeninä* tekstiin rakentuu tekijän ääni, joka rakastaa koiria, ottaa etäisyyttä tietynlaisiin koiriin tai arvottaa koiria eritasoisiksi ja esimerkkitapauksessa huonontuneeksi asiaksi. Samalla teksteihin rakentuu yhteisöllisyyttä juuri sellaisten lukijoiden kanssa, jotka jakavat samat arvostukset (ks. Fairclough 1992: 64).

2 Eksplisiittisestä arvottavuudesta implisiittisempään

Arvottavat kielelliset keinot rakentavat kontekstissaan joko positiivisia tai negatiivisia merkityksiä, ja ne voivat olla eksplisiittisiä tai implisiittisiä (White 1998). Eksplisiittiset arvotukset näkyvät kielenkäytössä sanoina, jotka ovat leksikaaliselta merkitykseltään arvottavia. Näillä useimmiten on myös vakiintunut positiivinen tai negatiivinen merkitys (tai konnotaatio). Esimerkiksi sana *paha* on yleensä arvottava kielellinen keino, jolla on negatiivinen merkitys. Tämän konventionaalistuneen negatiivisen merkityksen varaan voidaan rakentaa vastakkaisia merkityksiä, jolloin pahuus onkin haluttava ominaisuus ja saa positiivisia merkityksiä. Esimerkiksi Lucky Lukessa Billy the Kid (Gosciny & Morris 1973) suree, ettei ole kaupungin pahin roisto, jolloin pahuus saa positiivisen merkityksen. Lukija kuitenkin osannee tulkita tämän Billy the Kidin näkökulmaksi, sillä tekstimaailmassa Lucky Luke edustaa hyvää, ja koko

sankaruus-käsitteeseen liittyy taistelu paha (tässä Billy the Kid) vastaan. Tekstin tasolla pahuus on siten negatiivista, noudattaa vakiintunutta kulttuurista käsitystämme pahuudesta ja asettaa tulkintakehyksen tekstin muille merkityksille. Arvottavat merkitykset ovat kontekstuaalisia, ja kontekstuaalisuus rakentuu viime kädessä kulttuurissamme vallitsevien arvostusten kautta. Näin on laita myös vallitseville merkityksille vastakkaisten merkitysten osalta; rikkoessaan konventionaalituneiden merkitysten kaavan ne ovat ymmärrettävissä vain vasten näitä merkityksiä. Molemmat merkitykset ponnistavat siis samasta kulttuurista ja samojen vakiintuneiden merkitysten ymmärtämisestä.

Näin tekstien merkitykset ovat sidoksissa ensisijaisesti siihen kontekstiin, jossa ne esiintyvät. Esiintymiskontekstin lisäksi tulkinnassa on keskeistä myös se, millaisen intention tulkitsija näkee tekstillä olevan. Paha tulkitaan negatiiviseksi, ellei tulkitsija usko tekstillä pyrittävän esimerkiksi ironisoimaan tai huvittamaan (ks. Rahtu 2000: 239–239). Tulkitsijan odotukset ja tieto tekstilajista ja sen viestinnän päämääristä voivat olla siten ratkaisevia sen suhteen, ymmärretäänkö jokin tekstin merkitys positiiviseksi vai negatiiviseksi.

Institutionaalisten tekstilajien yksi ominaispiirre on se, että niiden viestinnän päämäärät ovat vakiintuneita (Fairclough 1992: 79, Heikkinen 2000: 269). Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö ne voisi muuttua, mutta on odotuksenmukaista, että niissä toimitaan tänään samoin kuin eilen. Tekstilajit voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, rakennetaanko niissä merkityksiä yleensä vallitsevan tavan mukaisesti vai rikkoen tätä tapaa. Taloussanomalehtien pääkirjoitusten tekstilajin normina on rakentaa merkitykset tavanomaisia kulttuurisia merkityksiä hyödyntäen. Aineistossani *hyvä* on siten merkitykseltään positiivinen ja *huono* negatiivinen. Samoin on laita sanojen *uhka*, *vaikeus* tai *helpompi* ja *selkeä*. Jos pääkirjoituksissa rakennetaan esimerkiksi ironisia merkityksiä, nämä vaativat aetakseen jonkinlaisia tukea muilta tekstissä tuotetuilta merkityksiltä (ks. Katajamäki 2004: 106).

Arvottavat kielelliset keinot ovat jaettavissa eksplisiittisiin ja implisiittisiin arvotuksiin. Kyse on jatkumosta, jolloin eksplisiittisin arvottaminen rakennetaan sellaisin kielellisin

keinoin, joiden ainoa merkityspiirre on asian arvottaminen positiivisesti tai negatiivisesti, kun taas implisiittisin arvotus omaa monia muitakin kuin arvottavia merkityspiirteitä. Esimerkiksi sanat *hyvä* ja *huono* ovat juuri tällaisia sanoja, joiden ainoa merkityspiirre on negatiivisuus tai positiivisuus (Holmberg 2001: 221). Pääkirjoituksissa käytetään paljon sanoja, jotka arvottavat varsin eksplisiittisesti. Tällaisiksi luen mm. sanat *synkkä*, *uhka*, *heikko*, *vahva* ja *helppo*. Aineistona olleiden Taloussanomien pääkirjoitusten eksplisiittisesti arvottavat sanat voi jaotella uhkan ja mahdollisuuden, heikkouden ja vahvuuden, vaikeuden ja helppouden, huonouden ja hyvyyden, pahuuden ja hyvyyden, epäilyttävyuden ja luotettavuuden, epäonnistuneisuuden ja onnistuneisuuden, pelon ja pelottomuuden sekä surun ja ilon akseleihin².

Arvottamisen viestinnän päämäärää voidaan toteuttaa kielenkäytössä millä sanaluokalla tahansa, mutta erityisesti adjektiivit ovat potentiaalisia arvottavia kielellisiä keinoja. Adjektiivien funktiona on luokitella ja kuvailla ulkomaailman tarkoitetta (Hakulinen & Karlsson 1979: 77). Systemis-funktionaalissa kielenkuvauksessa adjektiiveja kutsutaan *epiteeteiksi* (epithet). Epiteetit lisäävät semanttista informaatiota kuvailunsa kohteesta. Lisätty semanttinen piirre voi olla objektiivinen kohteen ominaisuus tai puhujan subjektiivinen asenne kohteeseen. Näiden erottaminen toisistaan on hankalaa, sillä sama sana voi toimia sekä objektiivisena että asenteellisena epiteettinä. (Halliday 1994: 184.) Tästä seuraa kaksi asiaa: Ensinnäkin arvottavien kielellisten keinojen tarkastelu on aina tulkintaa. Toiseksi arvioivien kielellisten keinojen joukko on suurempi kuin arvottavien kielellisten keinojen, sillä arvioiva kielellinen keino ei välttämättä arvota asiaa negatiiviseksi tai positiiviseksi. Arvioivat kielelliset keinot ovat kuitenkin erityisen kiinnostava ryhmittymä juuri siitä näkökulmasta, arvottavatko ne vai eivät kontekstissaan.

Tulkinnallisesti haastava on esimerkiksi aineistossa tyypillinen epiteetti *pieni*, joka yleensä on arvioiva, mutta aineistosta löytyy esimerkkejä, jotka on mahdollista tulkita arvottaviksi. Esimerkissä 1 markkina-arvo suhteutetaan substanssiarvoon, ja näin todetaan, että näiden suhde toisiinsa ei ole tasapainoinen. Sana *pieni* on tuottamassa siten merkityksiä "liian pieni, epäsuhtainen". Esimerkissä arviota pieneksi korostetaan

sanalla *huomattavan*, jolla tuodaan esille pienuuden ja sen "epätasapainoisuuden" sosiaalista merkittävyyttä. Näin sana *huomattavan* tukee sanan *pieni* tulkitsemista negatiiviseksi. Ilman sanaa *huomattavan* lause olisi kuitenkin helpompi tulkita pelkästään faktuaaliseksi tiedoksi. Myös esimerkin ensimmäinen lause antaa tulkinnallista tukea sanan *pieni* negatiivisuudelle.

Esimerkki 1. Kemira on ollut pörssissä poikkeuksellisen vähän arvostettu yritys. Sen markkina-arvo on ollut huomattavan **pieni** suhteessa yrityksen substanssiarvoon. (TS04092001)

Sanan *pieni* tulkinta negatiivisesti/positiivisesti arvottavaksi näyttää vaativan tuekseen joko sidostumista muihin tekstin arvottaviin merkityksiin tai tekstin ulkoista tietoa siitä, miksi pienuus olisi huono asia. Tekstin ulkoinen tieto taloudesta mahdollistaa sanan *pieni* tulkinnan negatiiviseksi ilman, että tulkinta vaatii tuekseen sitomista muihin tekstin merkityksiin. Yrityksen näkökulmasta markkina-arvon pienuus ei ole hyvä asia: jos yrityksen omistus on aliarvostettu, se houkuttaa muita yrityksiä valtaamaan yrityksen, vaikeuttaa fuusioita ja yritysostotilanteissa omien osakkeiden käyttöä maksuvälineinä. Toisaalta sanalla *pieni* on myös faktuaalinen merkitys. Sillä arvioidaan markkina-arvo pieneksi, joka saattaa olla laskennallisin menetelmin osoitettavissa todeksi. Vaikka siis sana *pieni* toimii tekstissä eksplisiittisesti arvottavana kielellisenä keinona siinä mielessä, että sana on tulkittavissa arvottavaksi, voi tulkinnassa yhtä lailla painottaa sanan faktuaalista merkitystä. Siten pidän sanaa implisiittisesti arvottavana merkityksenä, joka vaatii tuekseen ollakseen arvottava tekstin muita merkityksiä.

Teksteissä arvotetaan taloutta myös nimeämisen (*kriisi*, *riski*, *ongelma*) ja metaforisen ilmaisun kautta (*jarruttaa*, *terve*). Näihin sanoihin liittyvä negatiivinen/positiivinen konnotaatio on vahva. Näen kuitenkin, että näiden sanojen arvottavuus on implisiittisempää kuin vain arvottavan merkityspiirteen omaavien sanojen. Näiden sanojen muunlaiset merkityspiirteet ikään kuin mahdollistavat niiden käytön ellei päinvastoin, niin ainakin neutraalisti. Sanat *kriisi* tai *riski* voivat jossain muussa kontekstissa olla haluttavia asioita: parisuhteen kriisi voidaan nähdä pelastuksena, extreme-tempun riski haasteellisuutta nostavana asiana. Samoin jarruttamisen merkitys vaihtuu negatiivisesta neutraalin, kun puhe siirtyy talouden kehityksestä pyörällä

polkemiseen.

Kielellisen arvottamisen raja on häilyvä. Otsikko *Talouden kasvulukuja tarkistetaan alaspäin* (TS19072006) on esimerkki siitä, miten talouden kasvu sinänsä ei ole positiivinen asia. Mikäli aiemmin kasvun on ennakoitu olevan suurempi kuin se myöhemmin ennakoidaan olevan, seurauksena on kasvulukujen pieneneminen. Otsikossa ei ole kielellistä arvottamista, mutta silti lukija saattaa tulkita lauseen tekstinulkoisen tiedon varassaan negatiiviseksi. Myöhemmin tekstissä negatiivinen arvottaminen tuodaan näkyviin eksplisiittisesti kielellisesti, jolloin tekstissä esitetään tekijänääninen tulkinta kehityksen heikkoudesta, yllätyksellisyydestä (muille) ja asemasta budjetin laadinnan vaikeuttajana. Kuitenkin tekstissä rakennetaan esille käänös positiivisuuteen vertaillen, jolloin Suomen tilanne nähdään hyvänä muihin nähden. Näin teksti ei jätä epäselväksi sitä, miten kasvulukujen laskuun suhtaudutaan.

Esimerkissä 2 sanat *terve* ja *tasapainoinen* rakentavat positiivisia merkityksiä. Samalla nämä merkitykset muodostavat esiintymiskontekstin edelliselle virkkeelle, jossa usein positiivisia merkityksiä konnotoiva sana (*vahva*) saa arvottaessaan sanaa *ylíkysyntä* negatiivisen merkityksen. Samoin lausekkeet *pienet vajaan käyttöasteet* ja *kohoavasta vuokratasosta* voidaan ilman kontekstia tulkita positiivisiksi. Tekstissä ne rakentavat negatiivisia merkityksiä, sillä pieni vajaan käyttö ei ole hyvä asia, vaan sen pitäisi olla 4–5 prosenttia. Esimerkistä 2 havainnollistuu jälleen myös se, etteivät kokoluonnehdintojen, kuten *pieni* ja *suuri*, samoin kuin *kasvun* ja *laskun* tuottamat merkitykset ole eksplisiittisesti joko negatiivisia tai positiivisia. Niiden negatiivisuus/positiivisuus ratkeaa viime kädessä vasta suhteessa kontekstiin, sillä nämä merkitykset ovat sidoksissa aikaisempiin lukuihin.

Esimerkki 2.

Näin **pienet** vajaan käyttöasteet kertovat toimistotilojen **vahvasta** ylikysynnästä ja **kohoavasta** vuokratasosta. **Terve ja tasapainoinen** markkinatilanne edellyttäisi asiantuntijoiden mukaan 4-5 prosentin vajaan käyttöä. (KL11092001)

Eksplisiittiset arvottavat kielelliset keinot arvottavat myös muita kielellisiä keinoja,

joissa arviointi on implisiittistä. Esimerkiksi dialogisin ilmauksin (*vaikka, mutta, mutta – vaan jne.*) kieleen voidaan esimerkin 3 mukaisesti rakentaa eksplisiittisesti kahden eri arvotuksen vastakkaisuus, joista toinen on eksplisiittinen (heikompaan) ja toinen implisiittinen (kasvussa).

Esimerkki 3. Vaikka verotulot ovat vielä alkuvuodesta olleet selvässä kasvussa, **heikompaan** kehitykseen on syytä varautua. (KL19072001)

On myös mahdollista, että selvästi negatiivinen tai positiivinen kielellinen arvotus saakin tekstissä neutraalin sävyn tekijän äänenä. Esimerkissä 4 kappaleen pääväitteenä on Heinäluoman nousu itselleen ihanteellisena ajankohtana. Ihanteellisuus on siten roolisdonnainen arvotus, ei tekijän omaääninen. Tekijä tukee väitettään toteamalla sinänsä positiivisin metaforin tulo- ja menoarvion olevan lujasti raiteillaan ja ministerin helpon tilanteen, kun ei tarvitse puuttua negatiivisiin asioihin. Tarkemmin tarkastellen tekijä ei kuitenkaan arvota tulo- ja menoarvion sisältöä, vaan tulo- ja menoarvion vaihetta (eli että se on valmis). Tekijä niin ikään rakentaa toteavasti merkityksiä, että maailmassamme **on** poliittisesti arkaluontoisia talouskysymyksiä, mutta ei itse pidä tätä myönteisenä tai kielteisenä asiana, vaan uuden ministerin kannalta myönteisenä asiana. Näin arvotukset tukevat tekijän väitettä, ja rakennetut positiiviset ja negatiiviset merkitykset saavat niin ikään roolisdonnaisen tulkinnan.

Esimerkki 4. Ei ole sattuma, että Heinäluoma nousi valtiovarainministeriksi *itselleen ihanteellisena* ajankohtana. Hallituksen ensi vuoden tulo- ja menoarvio on **lujasti raiteillaan**, eikä uuden ministerin tarvitse ottaa kantaa poliittisesti arkaluontoisiin talouskysymyksiin ennen ensi syksyä. Tuolloin kaikki poliittinen toiminta taas tähtää vuoden 2007 maalisvaaleihin. (TS10092005)

Arvottava kielenkäyttö arvottaa samalla aina kohteensa. Näin tekstiin rakentuvat eksplisiittiset ja implisiittiset arvotukset sekä näiden kohteet. Esimerkissä 5 on sana *heikentyneet*, joka on arvotukseltaan negatiivinen ja jonka kohteena on *talousnäkyvät*. Arvottava kielellinen keino sekä sen kohde viittaavat tekstissä monin eri tavoin muihin tekstissä kuvattaviin asioihin (esimerkin 5 alleviivaus). Näin yhden sanan mittaisen

ilmaisun *heikentyneet* merkitys ulottuu tekstissä laajemmalle ja antaa siihen sidostuneelle tekstille merkityksen ”nämä ovat osoituksia heikentymisistä, ja siksi huonoja asioita”. Tällöin arvottamisen eksplisiittisyyttä ja implisiittisyyttä analysoidessa jatkumo liittyy sidostumiseen³. Tekstiin rakentuvan arvottamisen implisiittisin taso on tekstinulkoinen arvottaminen. Tällöin tekstissä ei käytetä kielellisiä arvotuksen keinoja (joihin tekstissä kuvattavat asiat voisivat sidostua), mutta lukija saattaa tulkita tekstin arvottavaksi joko tekijän tarkoittamalla tavalla tai omalla tavallaan.

Esimerkki 5.

Valtiovarainministeriön mukaan Suomen talousnäkymät ovat kevään jälkeen edelleen **heikentyneet**, ja tästä syystä ministeriö laski eilen arviotaan tämän ja ensi vuoden kokonaistuotannon kasvusta. Tämän vuoden kasvuksi ministeriö ennakoii 2,7:ää prosenttia, kun vielä keväällä ministeriö ennusti 3,7 prosentin kasvua. Ensi vuoden kasvulukuja tarkistettiin alaspäin puoli prosenttiyksikköä 2,5 prosenttiin. Näiden lukujen pohjalta käydään tulevat budjettineuvottelut. (TS19072001)

Esimerkistä 5 olen alleviivannut negatiivisen arvotuksen saavat kohdat. Huonompi suunta eksplikoituu seuraavassa lauseessa arvion laskemiseksi ja kytkeytyy edellisiin lauseeseen sanoilla *tästä syystä*. Seuraavissa lauseissa eksplikoidaan edelleen (virkkeet 2 ja 3), millaisista lukemista on kyse, ja liittyminen arvotukseen on näin tulkittavissa lauseiden funktion (eksplikointi) kautta. Liittyminen on pääteltävistä myös ajallisista sidoksista (*kevään jälkeen, tämän vuoden, kun vielä keväällä, ensi vuoden*). Virke 4 sidostuu aikaisempiin sanoilla *näiden lukujen*. Virkettä voi tulkita siten, että siinä todetaan implisiittisesti, että näiden heikentyneiden lukujen pohjalta käydään tulevat budjettineuvottelut, mikä on heikompi ja ongelmallisempi lähtökohta kuin jos luvut olisivat parantuneet.

Suhtautumisen kannalta on niin ikään oleellista, miten tekstin tekijä sitoutuu sanomaansa. Lauseissa *Minä pelkään sinua* (keksitty esimerkki), *Terrori-iskujen pelätään vain syventävän -- talousvaikeuksia* ja *Pelko yltäarjonnasta muuttuu todelliseksi --* rakennetaan arvottavia tunne-merkityksiä. Ensimmäisessä esimerkissä tekijä on tunteiden kokija, kun taas viimeisessä kokija on häivytetty näkymättömiin.

Näin eksplisiittisestä arvottamisesta liikutaan implisiittiseen suuntaan, kunnes puhe *pelosta* substantiivisena ilmauksena on pelon ilmausta kieliopillisen metaforan (ks. Halliday 1994: 342–367) avulla ja samalla tekstin tekijästä itsestään etäistä.

Eksplisiittisten kielellisten keinojen analysointi mahdollistaa eksplisiittisten ja implisiittisten arvottamisen erottamisen. Tämä on keskeistä erityisesti tulkinnan näkökulmasta, sillä voidaan olettaa, että eksplisiittisen arvottamisen tulkinta on yksiselitteisempää kuin implisiittisen arvottamisen. Tällöinkin tulkinta on merkitysten tulkintaa, ja siksi aina osin intuitiivista ja subjektiivista.

3 Pohdintoja

Taloussanomalehtien pääkirjoituksissa on norminmukaista arvottaa: niissä korostuu pikemminkin subjektiivinen kuin objektiivinen kielenkäyttö. Arvottaminen voi tapahtua sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti. Tyypillisemmältä vaikuttaa se, että arvottamisessa käytetään implisiittisten arvojen lisäksi eksplisiittisiä ilmauksia. Jonkin todetaan olevan huonoa tai hyvää, helppoa tai vaikeaa. Tässä mielessä arvottamista voi luonnehtia suoraksi. Samalla eksplisiittinen arvottaminen arvottaa joukon muita sanoja kielteiseksi tai myönteiseksi. Arvottaminen puolestaan rakentaa aina ideologisia merkityksiä siitä, mikä on hyvää, mikä huonoa. Taloussanomalehtien pääkirjoituksissa ideologisten merkitysten rakentaminen eksplisiittisesti ja implisiittisesti on norminmukaista. Samalla teksteihin rakentuu tekijän suhtautuminen talouteen. Tekijää voi luonnehtia arvottajaksi, joka tietää, mikä taloudessa on hyvää ja mikä huonoa ja sanoo tämän myös ääneen.

Tekijän suhtautuminen rakentaa samalla yhteisöllisyyttä niiden kesken, jotka jakavat samat arvotukset. Jatkumon ääripäähän asettuvat siten lukijat, jotka jakavat kaikki tekstin arvotukset, ja toiseen ääripäähän ne, jotka kiistävät kaikki. Onkin siten luontevaa, että osa lukijoista sijoittuu jatkumon välimaastoon eli sellaisiksi lukijoiksi, jotka jakavat jotkin arvotukset, mutta eivät kaikkia, ja joidenkin arvojen osalta lukijat eivät puolestaan edes tiedä, jakaisivatko ne vai eivät. Kun arvottaminen on

eksplisiittistä, lukijan on helpompi käydä tätä merkitysneuvottelua kuin silloin, kun arvottaminen on implisiittistä.

Pääkirjoitusten arvottavan kielen tarkastelu antaa yhden näkökulman siihen, miten erikoisalaviestinnässä merkityksiä rakennetaan sille ominaisella tavalla. Vaikka arvottavuus tapahtuukin yleistä sanastoa käyttäen, arvottavan sanaston merkitykset ja arvottavuus rakentuvat talouden maailman arvostusten, ei niinkään yleisten, kulttuurissamme kaikkien jakamien arvostusten normittamina.

Lähteet

An Introductory Tour of Appraisal [online]. Luettu 22.4.2006. Saatavilla osoitteesta <http://www.grammatics.com/appraisal/AppraisalGuide/Framed/Frame.htm>

Fairclough, Norman (1992). *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

Gosciny, Rene & **Morris** (1973). *Lucky Luke. Pikku nappula*. Suom. Juhani Härmä & Timo Reenpää. Helsinki: Otava.

Hakulinen, Auli & Fred **Karlsson** (1979). *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.

Halliday, M. A. K (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. 2. painos. Lontoo: Arnold.

Heikkinen, Vesa (2000). Konvention kentillä – kertomuksia kielitöistä. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä: *Teksti työnä, Virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 267–296.

Holmberg, Per (2002). *Emotiv betydelse och evaluering i text*. Nordistica Gothoburgensia 24. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Katajamäki, Heli (2002). *Inhimilliset toimijat - Miten he toimivat?* Teoksessa Erikoiskielet ja käännösteoria. Vakki-symposiumi XXII. Vaasa 9.-10.2.2002. Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut 29. 149–161.

Katajamäki, Heli (2004). *Taloussanomalehtien pääkirjoitusten viestinnän lähtökohtien ja tekstien merkitysten kohtaamisia*. Vaasan yliopiston viestintätieteiden laitos. Julkaisematon soveltavan kielitieteen lisensiaatintyö.

Katajamäki, Heli (2005). Talouden selittäjät äänessä – Taloussanomalehtien pääkirjoitustoimittajien representaatioita sosiaalisesta roolistaan. *Tiedotustutkimus* 4–5/2005. 4–27.

Martin, J. R. (2000). *Beyond exchange: APPRAISAL systems in English*. Teoksessa *Evaluation in Text*. Toim. Susan Hunston, Geoffrey Thompson ja Geoff Thompson. Oxford University Press.

Martin, J. R. & Peter White (2005). *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.

Nyström, Catharina (2001). *Hur hänger det ihop? En bok om textbinding*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 32. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Rahtu, Toini (2000). Ironiaa vai ei? *Virittäjä* 2, 222–245.

Saukkonen, Pauli (2001). *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysiä*. Helsinki: Yliopistopaino.

White, Peter R. (1998) [online]. *Telling Media Tales: the news story as rhetoric*. Sydneyn yliopistolle tehty Julkaisematon väitöskirja. Luettu 5.1.2004. Saatavilla osoitteesta <http://www.grammatics.com/appraisal/AppraisalKeyReferences.html>

¹ Artikkelini on osa väitöskirjatutkimustani, jossa selvitän taloussanomalehtien pääkirjoitusten subjektiivisuutta ja arvottavien kielellisten keinojen käyttöä.

² Aineistossa ei esiintynyt alleviivattua sanastoa, ne pelkästään havainnollistavat akselin toista ääripäätä. Luokittelu perustuu 10 Taloussanomalehden pääkirjoitukseen. Pääkirjoitukset ovat ilmestyneet 19.7.2001, 4.9.2001, 7.9.2001, 11.9.2001, 13.9.2001, 14.9.2001, 8.9.2005, 10.9.2005, 13.9.2005 ja 15.9.2005. Mukana ovat pääkirjoitustilassa ylinnä olevat tekstit.

³ Sidostumisen keinot ovat niin ikään jaettavissa eksplisiittisiin ja implisiittisiin sidoksiin. Eksplisiittisimpiä sidoksia ovat ne, joissa sidoksisuus rakentuu identiteettisiin sidoksiin (ks. Nyström 2001: 38–39) tai jotka kytkeytyvät toisiinsa ilmipannuun kytköksin. Ilmapantujen kytkösten lisäksi teksteissä on paljon implisiittisiä makrokytkentöjä, jotka ovat taloussanomalehtien pääkirjoituksissa tyypillinen tapa rakentaa kytkentöjä (Katajamäki 2004: 141; Saukkonen 2001: 50).